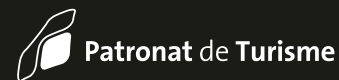

C. de l'Àngel 6, 3a planta
Edifici Siboni
43500 Tortosa
Tel. +34 977 444 447
Fax +34 977 445 400
terresdelebre@dipta.cat
www.terresdelebre.travel

Terres de l'Ebre
On t'aturen els detalls

CAT

Introducció

Les Terres de l'Ebre són el meu paradís! Casa, dolça i estimada, en què la diversitat paisatgística (no n'hi ha enlloc de més galana!) m'esclata a cada sospir, a cada alenada. Aquesta és una terra que xiuxiueja reflets de bellesa inescotable, la mirada de la qual se m'endinsa fins al moll de l'os, fins a les muntanyes agrestes que m'amaren l'ànima, fins als boscos ufanosos que creixen en els tous dels dits; fins als confins de la vasta i fèrtil plana, que navega pels rius de la meva sang.

I és l'Ebre, sempre l'Ebre!, l'amic fidel que amoreix la Mediterrània i les paraules que verso! Són els pobles que s'aixopluguen a redós de la subtil

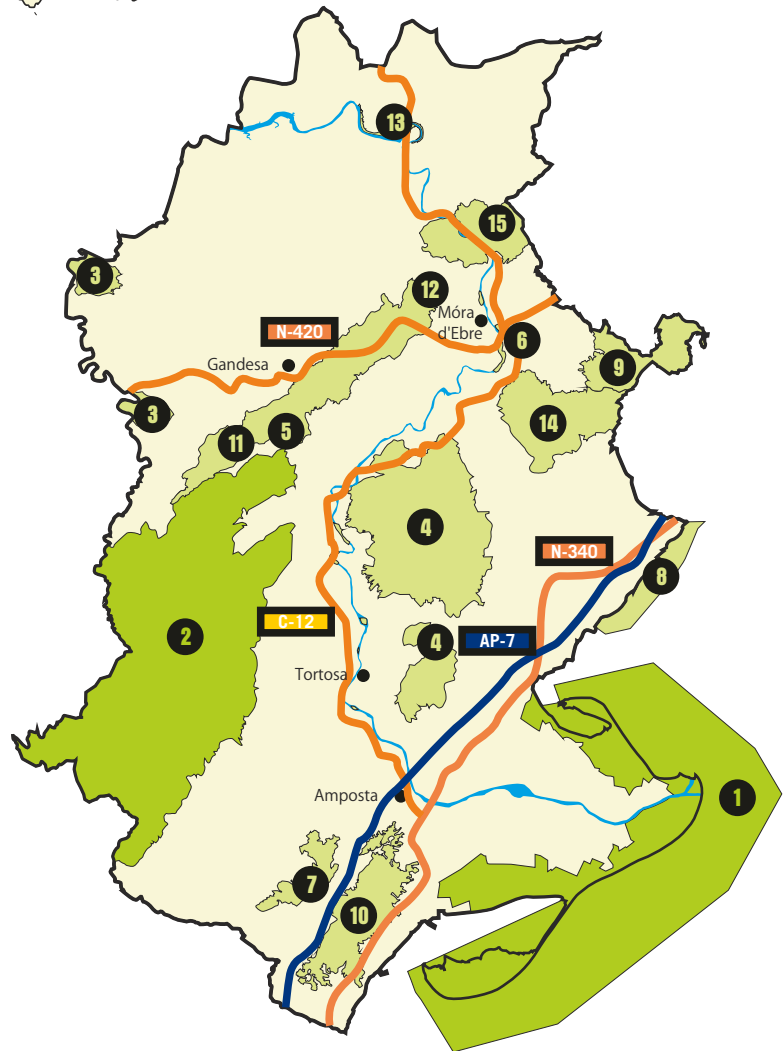
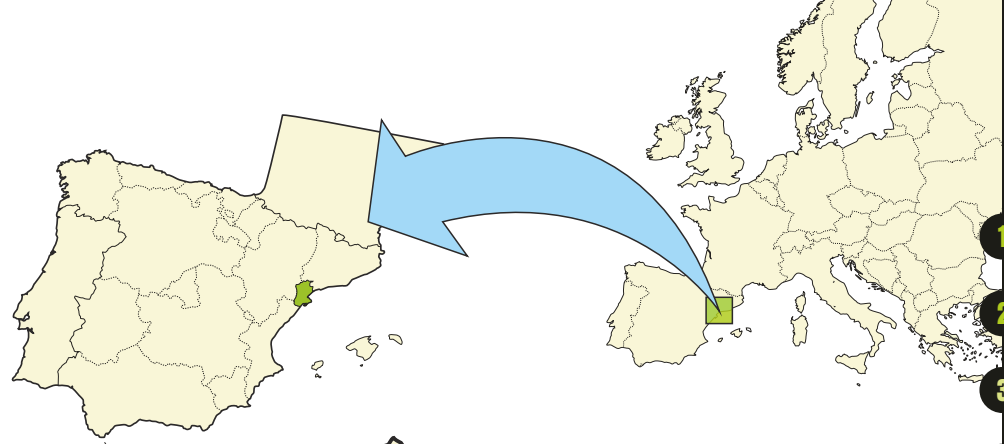
música de les aigües del riu tan desitjat, el príncep d'aquestes contrades, els que alimenten l'esperança de viure. És la flonja i nua fragilitat del trencadís delta de l'Ebre, que m'esberla el son!

L'arbre de la vida va engendrar les Terres de l'Ebre en un acte d'amor infinit a la formositat de la natura. Beneïu-les, doncs, amb respecte i generositat. Sigueu cortesos i elegants amb elles! No n'altereu la pau i l'equilibri que hi regna! Recordeu que sou en un santuari, en un paradís irrepetible, la puresa del qual depèn de la noblesa dels vostres actes.

Índex

- El delta de l'Ebre **P6***
- El massís del Port **P8***
- La ribera de l'Algars **P10***
- Les serres de Cardó i del Boix **P11***
- La cota 705 i la Fontcalda **P12***
- La ribera i les illes de l'Ebre **P13***
- La serra de Godall **P14***
- El litoral mediterrani **P15***
- La serra de Llaberia **P16***
- La serra del Montsià **P17***
- Les Olles **P18***
- El cim de la Picossa **P19***
- La Reserva Natural de Sebes **P20***
- Les muntanyes de Tivissa **P21***
- Lo Tormo **P22***
- Altres espais de les Terres de l'Ebre **P23***
- Informació i recomanacions **P24***

- 1 **Delta de l'Ebre**
parc natural
- 2 **Massís del Port**
parc natural
- 3 **Ribera de l'Algars**
- 4 **Serres de Cardó-el Boix**
- 5 **Cota 705 i la Fontcalda**
Serres de Pàndols-Cavalls
- 6 **Ribera i illes de l'Ebre**
- 7 **Serra de Godall**
- 8 **Litoral mediterrani**
- 9 **Serra de Llaberia**
- 10 **Serra del Montsià**
- 11 **Les Olles**
Serres de Pàndols-Cavalls
- 12 **Cim de la Picossa**
Serres de Pàndols-Cavalls
- 13 **Reserva Natural de Sebes**
- 14 **Muntanyes de Tivissa**
- 15 **Lo Tormo**
Pas de l'Ase

El delta de l'Ebre

L'Ebre, amb dits savis i destres, a través dels mil·lennis, ha cisellat el delta de l'Ebre: una vastitud sorprenent, que podeu recórrer amb alenades pausades, sempre al ritme de les estacions, tot seguint les petjades i els sospirs del nostre brillant i etern company: l'arròs! I ho podeu fer a peu, en bicicleta, en cotxe, a cavall d'alguna noble bèstia, en trenet, en barca de perxar, en carro..., però sempre amb l'ànima mirant l'aigua, fit a fit. Tot és possible en aquesta terra miraculosa, que us espera amb els braços ben oberts!

Braços que esdevenen estols de camins; els quals, tot seguint canals i séquies que acompanyen tothora els fructuosos arrossars, us menaran als miradors —quasi una vintena— que s'aixequen estratègicament al llarg de tot el Parc Natural del Delta de l'Ebre, ben a la vora de les basses, les badies, les platges,

6

COLORS DE L'ARRÒS

L'arròs no para de créixer i verdeja tothora. I neix la verdor maragdana, el verd d'herba vellutada, el verd que grogueja a llimona jove, el verd ginebre, el verd xiprer, el verd que encén passions, el verd de fruita verolosa, el verd d'esperança de vida...; i, al final, quan el gentil i generós cereal és arribat a la maduresa, en plena saó, esclata el groc or, el groc d'auró, el groc de brasa i foc, el groc d'albada...; en definitiva, grocs cisellats per dits amorosívols, per mans esclaves que treballen aquesta terra indulgent i, ahora, indòmita. Mentrestant, les gavines, les polles d'aigua, els bernats pescaires, els agrons, els martinets blancs, les perdius de mar..., campen arreu!

LA TANCADA I L'ENCANYISSADA

La Tancada i l'Encanyissada, basses situades al marge dret de l'Ebre, són tot un univers de sensacions, immens, en què centenars d'ocells, de plomes cotonoses i acolorides per les alenades del Delta, volen amunt i avall, ara assossegats, ara en una activitat frenètica. A frec de l'Encanyissada, us hi espera la Casa de Fusta, construcció emblemàtica: agrobotiga, exposició fotogràfica de la barraca, porta d'accés al Museu Ornitològic i centre d'informació inestimable, que us garantirà la connexió amb les arrels més profundes del Delta.

7

els camps d'arròs, les salines..., perquè descobriu i contempleu els valors naturals d'aquesta magnànima terra deltaica.

Aquest nostre Delta, territori de les comarques litorals del Baix Ebre (hemidelta esquerre) i el Montsià (hemidelta dret), configura una planúria al·luvial de més de 30.000 ha de superfície, a l'interior de la qual s'erigeix el Parc Natural del Delta de l'Ebre, que abraça la majoria de les zones naturals del Delta, en el cor del qual hi ha les reserves naturals parcials de la Punta de la Banya i de l'Illa de Sapinya.

El Delta és una joia que brilla amb llum pròpia; sobretot, per l'extraordinària riquesa biològica que l'ha convertit en la zona humida més important de Catalunya i una de les més enaltides d'Europa. Els milers d'aus que el visiten són el tresor més valuós que hi acull, la garantia de la seva esplendor (s'hi han citat 381 espècies, de les 600 que n'existeixen a Europa): us esmolareu els ulls de tantes aus diverses que hi observareu, i els cants de milers i milers d'aquests ocells, vinguts dels racons més llunyans i ocults d'arreu del món, hi interpreten composicions inèdites, en aquest marc d'esplendor incomparable.

Tot i això, cal remarcar la profunda humanització que ha sofert al llarg dels segles, la qual ha sabut entroncar, amb elegància i harmonia, amb el medi natural, que transforma cada dia: la simbiosi és perfecta!

Tot i que les portes que us poden obrir el pas cap al Delta són diverses (l'Ampolla, Camarles, l'Aldea, Amposta, Sant Carles de la Ràpita), amb llurs centres d'informació respectius, per entendre el cicle d'aquest meravellós univers, i perquè no el visiteu a les palpentes, cal que viatgeu fins a Deltebre —municipi nascut arran de la unió de Jesús i Maria i la Cava— i que visiteu l'Ecomuseu. L'abundosa i valuosa informació que us hi donaran, amb gentilesa i paraula tranquil·la, és d'importància vital perquè aconsegiu una visita ordenada i de qualitat a aquestes terres del darrer tram de l'Ebre, ufaneses i, ahora, fràgils, que necessiten la vostra complicitat perquè tinguin un futur esperançador. Hi trobareu el Centre d'Informació i Recepció. I només amb la trobada amb aquest extraordinari centre d'interacció i d'interpretació podreu comprendre la dinàmica de les interaccions entre l'home, el riu i el Delta: els paisatges del delta de l'Ebre!

LA PUNTA DEL FANGAR

Una mena de desert de sorra, de 7 quilòmetres de llarg i 3 d'amplada, amb dunes fixes i també mòbils, que s'estira com si fos un braç fins a les envistes de la cortesa Ampolla.

En dies xafogosos, o de certa calor, hi podeu observar miratges al·lucinants, quasi increïbles, els quals fan que tota la planúria de sorra desèrtica sembli que es converteixi en aigua, en un toll immens, i les dunes en ones magnífiques, que xoquen les unes amb les altres.

LA PLATJA DE LA MARQUESA

Aquesta tèbia vànova s'enfila, com una princesa enamorada, en cerca del far i la punta del Fangar, tot fregant el mar, d'una banda; i de l'altra, les muntanyes de dunes mòbils, a través de paisatges desèrtics, però curulls de vida: és el refugi i zona de cria de centenars d'aus. Són ben escasses les passes que hi ha entre un ambient i l'altre, la qual cosa fa que el passeig sigui espaterrant. La frescor dels paisatges aquàtics, la dolça humitat de la sorra, el rostre serè de les serralades que empara l'horitzó, els ulls gegants del far i l'espontaneïtat dels castells sorrencs us faran xalar d'allò més.

El massís del Port

El 12 de juny de 2001, un espai de 35.050 ha del massís del Port —que pertanyen només a comarques tarragonines de les Terres de l'Ebre (Montsià, Baix Ebre i Terra Alta)— és declarat Parc Natural dels Ports, i així s'atorga al Port (topònim amb què coneixem els nadius de les Terres de l'Ebre aquest massís singular) el merescut reconeixement com un dels espais més significatius de Catalunya, juntament amb els parcs naturals de l'Alt Pirineu i el Cadí-Moixeró.

De formació calcària i de relleu abrupte, accidentat i escarpat, s'eleva, imponent, sobre les planúries que l'envolten. L'erosió hi ha construït barrancs que s'endinsen en el massís, i valls fluvials esprimatxades que hi enllacen.

Aquesta natura tan capritxosa i singular ha engendrat un relleu laberíntic i enigmàtic, on la cabra salvatge, l'ésser vivent més emblemàtic del Parc Natural, regna a cor què vols, cor què desitges: la seva silueta, esvelta i ferrenya, sobresurt pel capdamunt de les arestes dels penyals més enlairats!

8

sagrades, amorosidament. I cada una d'aquestes viles, de cop i volta, es converteixen en porta d'accés al massís.

I molts d'aquells camins i senders que comunicaven les masades i els pobles encara guarden una certa ufanor, per bé que la traça d'algun d'ells només s'endevina a través de l'ull expert, avesat a les boscúries goloses del Port, talment com ho fan les feristes! La mà destra i pacient del Parc Natural, de mica en mica, hi treballa perquè senderes i fonts (amb itineraris ben explicats) surtin a l'encontre de l'excursionista.

En el cor de la Reserva Natural Parcial de les Fagedes dels Ports hi trobareu la fageda —petites fagedes— més meridional de la península Ibèrica. A sopluiu d'aquest bosc caducifoli, en molt poc espai, hi conviuen grèvols, moixeres de pastor, corners, rosers boscars, cirers de guilla, avellaners, aurons, vidalbes, teixos, carrasques centenàries i espesses boixedes. I atresora dos arbres monumentals colossals, de més de quatre-cents anys: el Faig Pare i el Pi Gros.

Poques ocasions tindreu, en un dia, d'acariciar belles i tendres fulles de faig, i d'observar els milers de matisos acolorits que us oferirà aquest bosc ancestral: a la primavera, descobrireu verds que mai hauríeu pogut sospitar que existissin; a la tardor, els grocs i els vermells dels aurons, dels fajos i dels fruits seductors dels grèvols, que tacaran la natura de sol i de sang, us emborraxaran la mirada.

No existeix cap vida més pura que la que brolla de la natura, la formosor de la qual, en el massís del Port, us la podeu beure a glopades. Us hi sentireu més lliures que mai, i podreu sentir-hi els seus efectes miraculosos. I llavors la voldreu pintar en els boscos dels vostres cors; desitjareu de seure-la sobre les mans, parlar tal com ho fa la nit, vessar aigua talment com una tempesta i calmar la set del món: aquest massís té la virtut de saber saciar la set de natura de l'excursionista més addict! I la seva força compulsiva, cortesa i salvatge alhora, us empenyerà a passejar-hi, a comunicar-vos amb els éssers que hi habiten. La cançó d'aquests paratges, en els quals les bruixes, a les nits, eixarranquen els peus entre dos cims i fan xarrupades a la llera dels rius muntanyencs, us fregarà els llavis, us

9

Més del 50 % dels rèptils i amfibis que existeixen a Catalunya els podeu trobar en aquest paradís natural. I quant a la vegetació, s'hi han descobert més de mil dues-centes espècies (al Regne Unit, unes vuit-centes, només!).

A tall d'exemple, alguns llocs singulars, per la seva altura, són el tossal del Rei (1.351 m), on neix la mítica llegenda sobre reis que pactaven tractats sagrats; el Negrell (1.345 m), envoltat de boscos afartats per una ufanor golosa, proper al refugi de muntanya de la Font Ferrera; i la mola de Catí (1.326 m), altiplà excel·lent de 4 quilòmetres de llargària, en què multitud de coves i avencs condueixen a profunditats insondables, instal·lades en el cor d'aquest nostre estimat massís. Llocs imponents, d'altura, per a aus d'altura: és fàcil d'observar-hi voltors i àguiles solcant els cels aeris, sense immutar-se, amb les prominents i esveltes ales, regalades als corrents del vent!

I des de Caro (terme municipal de Roquetes), el rei de reis, el cim més alt, amb 1.447 metres, als peus d'aquest massís gegantí, mirant cap a l'est, s'eixampla la plana, una vastitud d'oliverars centenaris que s'apropa fins a les llums encisadores de l'Ebre, el qual navega amb

gallardia, de passada per pobles i ciutats corteses. I més enllà, a les fronteres de l'horitzó del sol naixent, el delta de l'Ebre hi apareix com una pedra preciosa, que pinzella el territori en mosaics verds i atzurs, fins a la Mediterrània, on el riu, ja cansat, hi deixa bressolar les aigües. I si guaiteu cap a sol dormint, les serralades se succeeixen l'una darrere l'altra, capritxosament, fins al lluminós infinit; entremig de les quals floreixen valls farcides de lliris, roses, peònies, tulipes, orquídies..., assaonades, algunes, per rius que excaven gorges magistrals, i esculpeixen tolls d'aigües celestes, de gran profunditat.

En l'actualitat, malauradament, els centenars de masos que abillaven el massís són buits, i vora les ruïnes d'aquells casalots, tan magistralment construïts (alguns amb més de cinc-cents anys d'antigor!), sols se senten els udols llastimosos de les raboses, a l'ombra dels crepuscles.

Això no obstant, la veu de la solitud i del silenci melangiós que imposà la desaparició dels habitants del Port ha estat minvada per la clamor dels pobles que creixen a redós dels seus llavis. Cada un d'aquests pobles és una pàtria petita que governa el seu propi reialme, que es deleja per dignificar aquestes muntanyes i terres

endolcirà els ulls, us mullarà l'ànima, es mesclarà amb els rius de sang que us solquen per les venes, i en sereu captius, per sempre més! Perquè la fragància d'aquest paradís destil·la la manifestació d'un temps i d'un espai diferents, al bell mig de les entranyes d'oceans de boscos que evocuen imatges de verdor i frescor apassionants.

Podeu decidir d'aturar el temps i restar-hi quietes, com si estiguéssiu encantats per les sentors d'aquest paratge fetiller.

Sou a redós de paratges que tenen ànima pròpia, de boscos que coneixen el llenguatge de les aus, de la lluna, de la boirina que amaga la vall. El Parc Natural dels Ports és un príncep d'encants irresistibles, que captiva tothom que el mira. La capacitat que té per sorprendre'ns és inesgotable. Transcorren els anys i, després d'haver-hi estat passejant tota una vida, quan ja creus que t'ho ha ensenyat tot, hi apareix un bosquet de rojals que t'havia passat desapercebut, una fonteta que no sabies que estava viva, el cant d'un ocell desconegut; un cel serè, blau, com mai havies observat; un riu, d'aigües argiloses i tèrboles, rugent, que desmesura el cabal i ofega el sotabosc a causa de les pluges que l'han sorprès; una nit

tremolosa el vent musical de la qual fa xiuxiuejar les delicades fulles de l'arbreda dorment...

Us hi podeu endinsar, pel massís del Port, a peu, en bicicleta de muntanya, a cavall d'alguna noble bèstia o en cotxe (millor tot terreny, especialment si voleu crear el massís per l'única pista principal, que comunica Catalunya, València i l'Aragó). A més, podeu practicar-hi l'espeleologia, el descens de barrancs i de rius, l'escalada, la fotografia... Us recordem que aquestes activitats estan regulades pel Parc Natural; per la qual cosa caldrà que us n'informeu als diversos punts d'informació, situats a la ciutat de Roquetes (seu del Parc, al Baix Ebre), i a les poblacions de la Sénia (Montsià), Arnes i Horta de Sant Joan (Terra Alta).

Natura

La ribera de l'Algars

En el si de la Terra Alta, la ribera del riu d'Algars conserva dos microuniversos de bellesa desmesurada. Sortint de les terres, fructuoses, d'Horta de Sant Joan, aigües avall, per la pista que passeja en cerca de Caseres, a l'indret de les Calderes el riu s'eixampla i els sucus que transporta des del massís del Port es gronxen al ritme vertiginós dels solcs (anomenats calderes i rentadors) que hi han esculpit les dents esmolades de l'aigua grossa i feréstega de muntanya. El toll del Mas de Garcia, el Toll, i tot un seguit de basses profundes i mansuetes esquitxen els encontorns de verds i blaus inèdits, que se us enganxaran a la mirada per sempre: una llera tranquil·la i rica en peixos, en què l'esquiva llúdriga llueix el seu cos, esvelt i lluent. Desenes d'ocells hi viuen a cor què vols, cor què desitges, la presència dels quals ensenyoreix aquest trosset de cel. I multitud de refillets gratificants se senten a l'interior dels bells bosquets de ribera, entre el canyar i el vimeterar. De tant en tant, el serpent d'aigua es cargola i llaura meandres sinuosos, de galania exquisida. Més avall, en terres de Batea, sota l'ancià pont de la carretera de Maella, l'Algars torna, un

10

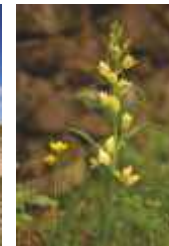
Les serres de Cardó i del Boix

Les serres de Cardó i del Boix, de paisatge essencialment mediterrani, constitueixen el massís de Cardó, i és la primera muralla natural al nord de l'Ebre, que la separa del massís del Port.

Des de la població de Rasquera, us arribareu fins a les portes de l'antic balneari de Cardó (en desús i derruït), construït cap a les darreries del segle XIX, amb la voluntat d'aprofitar les sanes virtuts de les aigües medicinals que brollaven del seu ventre.

Una de les excursions més boniques discorre per les proximitats de les catorze ermites —avui ja en ruïnes— que els frares carmelitans descalços hi van construir cap a l'any 1606.

Començareu a caminar a l'altura del barranc de Sant Roc, als peus de la casa del Borboll, assentada sobre els fonaments de l'ermita de Sant Elies. El camí prossegueix per l'ermita i la font de Sant Josep. El sender pren altura a poc a poc, tot dibuixant giragonses de cargol enjogassat. La font del Prior, l'ermita de Sant Roc i la font de la Ronya —una de les poques que ragen—, abandonades a la passió assolsegada i alhora feréstega del temps! La Cassola del Diable i, en una lloma alta, els Martellets: al llindar del cingle, s'aixequen construccions de pedra, esprimatxades pel temps, que

altre cop, a guiar les aigües capritxosament per canals de roca tova, com si fossin vaixells de paper desemparats.

La ruta 6 de la xarxa ciclista de la Terra Alta, tot seguint les flaires d'avantpassats ibers, us durà en presència de la il·lustre Pinyeres. Només un grapat de cases humils, ruïnoses i ja abandonades, però que contagien la nostàlgia d'una esplendor llunyana que brolla en l'ambient. Pinyeres enamora la terra vermella i dura, aparentment eixuta, d'ametllers, olivers i, sobretot, de vinya: de ceps fèrtils, de sucus agraïts i nobles.

D'una talaia estant, observant la vall Mitjana, us adonareu que una infinitat de soques s'arreglaren harmoniosament entre els solcs que les relles han obert en el cos gentil dels camps. I, mentrestant, el silenci; un silenci íntim, manyac, s'arrela al terròs i també empeny el visitant, amb força exagerada, a arrelar-s'hi.

Finalment, vora el riu, us hi esperen el toll de l'Alabast i l'assut de les Cadolletes: miralls d'aigua cristal·lins, en què els paisatges juguen a capbussar-s'hi, en companyia de la simfonia de milers de raucs, de princeses d'aigua!

s'assemblen a un martell. I dels seus peus estant, gaudireu dels excel·lents paisatges que pinten les mans destres de la vall: l'Ebre, que remoreja en el llit de la fondalada; la sorprenent vigoria del massís del Port... I la Creu de Santos, amb els seus 942 metres, pels cristalls més alts de l'esquerra, fa el cim d'aquesta sorprenent contrada.

La font del Teixet i la bellíssima font de l'Argilagar: aquesta, a soplug de dues carrasques centenàries, al fons d'un passadís protegit per alts marges de pedra seca, el qual baixa fins al naixement de la minsa deu. I quasi ja al final, l'ermita de Sant Onofre i la de Sant Simeó o de la Columna, curial, hieràtica, els capritxosos balcons de la qual s'aboquen, agosaradament, als penya-segats de la vall.

Podríem definir la vall de Cardó com un lloc per a la meditació, una muntanya i una boscúria sagrades, la bellesa de les quals excel·leix arreu: les ermites, solitàries i oblidades en l'enyor del temps, regalen una certa presència enigmàtica, melangiosa, enamoradissa; les fonts, ben entaforades en el cor del boscam, sadollen la set de l'aire. A l'altra cara del massís, mirant cap a sol sortint, sota la mirada de la cova Llòbrega i guarida per les construccions calcàries de les

Picòssies i la Barca, les parets de les quals s'enlairen fins a topar amb el blau del cel, hi viu la teixeda de Cosp. Una cinquantena de teixos hi van apareixent entre les ombres de la minsa boscúria, com si en fossin els prínceps guardians templers, amb els troncs colossals entortolligats. És ben cert que aquests fòssils vivents, arrapats a la carn de la cinglera, i amb la seva vellesa anciana, fan que aquest indret sigui irrepetible a les Terres de l'Ebre. El sender, mentre assaborireu flaires remoroses de les enamades, us empenyerà a descobrir un altre dels teixos senyorials que sedueixen Cardó, que sadolla de bellesa les fresques aigües de la font del Teix.

I a la serra del Boix, en terres endolcides per la mel i la bresca, al capdamunt del barranc de les Nines, i guiat per la veu de les coves de la Conca, de la Mallada i del Sol, s'hi amaga l'abric de les pintures rupestres de Cabrafeixet, Patrimoni de la Humanitat.

Tot plegat, sembla com si l'artífex de la creació d'aquests bells paisatges hagués volgut que fos un santuari sublim, que necessita la vostra companyia, la vostra presència. Al voltant d'aquest ambient bucòlic, de rostre cortès i pacífic, s'hi ha creat un espai noble i acollidor, que dignifica la natura.

11

La cota 705 i la Fontcalda

La cota 705, coneguda també per la Punta Alta, al bell mig de la fantàstica i orgullosa serra de Pàndols, que durant la sagnant Guerra Civil fou un dels escenaris més violents i cruels, avui és un lloc en què regna el silenci, a l'empara del Monument a la Pau, en memòria i homenatge als combatents de la *quinta del biberó*.

L'ambient és assossegat, i s'hi respira una solitud calmosa que fins i tot s'encomana als pins de la contrada.

Només el frec de les gràcils i cotonoses ales dels falciots i els ballesters, mentre solquen els camins aeris, us despertaran del vostre harmoniós passeig, per les altures d'aqueixa serra magnànima, i talaia, també, sobre el delta de l'Ebre i la tan desitjada Mediterrània.

Tot és a l'abast de la vostra mirada, que s'eleva per sobre de l'ermita de Santa Magdalena -molt a prop-, de pobles i valls, com els ulls escrutadors d'un xoriguer. A una prudent llunyania, en el barranc

La ribera i les illes de l'Ebre

L'Ebre, un riu de quasi 1.000 quilòmetres de longitud, brollador d'aigües profundes, solca muntanyes agrestes, camps de vinya daurats, oliverars centenaris i verdes pinedes, hortes ubèrrimes, terres d'al·luvió, arbres amb flor de tarongina i boscos de ribera.

Des de Móra d'Ebre i Móra la Nova (illa i galatxo de Sovarrec) fins a Tortosa (illa de Vinallop), l'Ebre, meravellós llegat que ens ha ofert la natura, hi excava una vall exuberant; de vegades, domada i serena; d'altres, salvatge i neguitosa, en què els paisatges d'aigua, de conreu i també de muntanya s'alternen contínuament, harmoniosament, la qual cosa li regala una gran personalitat. La infinita bellesa d'aquest tram de riu es reflecteix en el rosari d'illes ufanes que s'hi ha instal·lat; la presència, encara prou digna, del sublim bosc de ribera; i la manifestació esplèndida dels pobles i les terres que l'acompanyen en el seu viatge.

Les aigües capritxoses de l'Ebre, al llarg dels temps més llunyans, van permetre el trànsit de naus iberes,

12

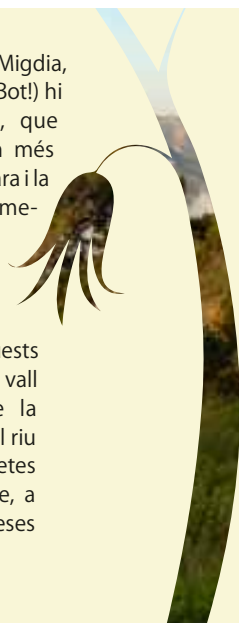
de la Teuleria, dalt de dos turons no gaire pronunciats, el Pinell de Brai s'està quiet i elegant, tot exhibint les "cases penjades" del nucli antic, que s'estimben daltabaix d'un cingle de més de 100 metres.

Els mars blanquinosos de boires ennuvolades són freqüents, i recorren, capritxosament, cada una de les fondalades maragdines que s'endinsen com rius amorosos, en cerca de latituds més fredes, més properes als cims.

Ara, situats en el tallafoc per on transita el PR-C 27, i mirant cap a sol dormint, la vastíssima panoràmica que s'eixampla fins més enllà de tres eternitats us permetrà de beure a glopades la sobirana excel·lència de la Terra Alta, que s'agermana amb les terres de l'Aragó.

A la dreta, les més properes, les crestes dels Vollandins, amb el puig Cavalier, dibuixen en els ulls de l'horitzó una ratlla laberíntica, quasi inabastable. Pel capdamunt, la

serra de la Solsida; a l'esquerra, la roca del Migdia, la roca Plana i l'Agulla (les tres agulles de Bot!) hi apareixen com estalagmites colossals, que creixen cap amunt, tot buscant la llum més blava. I la muntanya de Santa Bàrbara i la il·lustre Horta de Sant Joan, tan rememorada per Picasso, imposen la seva règia presència, per a l'admiració dels nostres ulls mortals, que no estan acostumats a tanta bellesa, en un sol instant! I en el centre exacte de tots aquests paratges indòmits, en la pregonesa de la vall del Frare, s'eixoriveix el santuari de la Fontcalda, al ritme de la plàcida remor del riu de la Canaleta, que s'escola goles estretes avall, sense pressa, fins a arribar a l'Ebre, a l'altura de Benifallet: hi aboca les dolces feréstegues del massís del Port!

fenícies, gregues, cartagineses, romanes, visigodes, sarraïnes..., i, en uns temps més propers, els llaguts també hi van solcar, majestuosament, com a navilis senyorials, empesos i abrivats per la força dels cossos ferrenys dels sirgadors. Aquests homes empenyien amb coratge els llaguts, plens de mercaderies i viatgers, que creuaven el territori. Avui, el GR 99 discorre, a trossos, per l'antic camí de sirga.

I ara sou vosaltres els qui us podeu atrevir a navegar pels seus canals profunds, frec a frec dels plomalls de les canyes, per davall dels llargs cabells dels desmais, que arriben fins a l'aigua; entre el ramatge espès i ombrívol de l'albereda, que cau, també, sobre el riu, formant-hi passadissos estrets, enamoradissos. I tot això en companyia de multitud d'aus, que us delectaran amb les millors simfonies de la natura.

I si aquesta singladura la feu per carretera, us asseguro que els balcons que s'aboquen sobre l'Ebre són setials privilegiats (castell de Móra d'Ebre, castellet de Banyoles, castell de Miravet, àrea de lleure de Benifallet, assut de Xerta i Tivenys, castell de la Suda...), talaies vertiginoses que aborden el cos nu del riu i les terres que fertilitza.

13

La serra de Godall

La serra de Godall, princesa soberga, tot i la seva modesta altura, esdevé una talaia privilegiada, la qual regala vistes panoràmiques esplendoroses: cap a sol naixent, en la ufanosa fondalada, el magnífic mosaic de contrastos de la foia d'Ulldecona, als peus de la qual s'eleva la reina d'aquesta contrada, la serra del Montsià, que besa la Mediterrània.

I cap a sol ponent, la fèrtil i cavalleresca plana, l'orgull de pobles ferrenys, i la ciclòpia, agosarada i laberíntica serralada del massís del Port.

Us hi podeu submergir fent cas del camí vell d'Amposta a Godall, tot seguint les petjades de l'itinerari d'Els Oliveris Mil·lenaris. A l'àrea de lleure de la Font de l'Arboç us topareu amb el recorregut que discorre per les rutes de la pedra en sec de la comarca del Montsià: xalareu d'allò més trescant pel paisatge de secà, que encara hi conserva la vegetació característica mediterrània, al voltant del qual s'eixampla un mantell d'olivers vastíssim, guarnit per muralles de quilòmetres de marginades colpidores.

14

A l'altura del cementiri vell de Godall, una tercera passejada us convidarà a seguir els passos del barranc de la Caldera: Godall, niví i esvelt; imatges assossegades des dels miradors del coll de Vilaestret i de les Talaies; el pouet i les piques de la font de Cap d'Àsens, treballades a mà, amb paciència mesurada, sense fer estalvi de temps. Cel amunt, el camí enquitranat us portarà fins a l'inici d'una altra excursió, curulla de salerets i nardes (narcisos), i orquídies oloroses: des dels llavis dels cingles que protegeixen l'ermita de la Pietat i els abrics naturals que guarden les pintures rupestres, Patrimoni de la Humanitat, s'estén un cel obert, en què el xoriguer i l'àliga marcenca són amos i senyors.

Ara us caldria acabar el passeig pels oliveris mil·lenaris: gegants provocatius, de tronques clivellades, amb nusos recargolats i afectius; amb bonyes sinuosos i entortolligats, que encara els imposa més antigor. Les dues Oliveres Fargues de l'Arion, arbres declarats monumentals, són les mares d'aquest santuari de soques bimil·lenàries.

I per acabar, l'itinerari de la Via Augusta no queda gaire lluny: la ruta que unia Roma amb el seu imperi; avui, la nostra estança: tot un esclat de paisatges propers que són capaços de seduir-vos.

El litoral mediterrani

Platges vives, coves, illes solitàries, cales seductores, passejos, penya-segats, antigues salines, níviies viles...; i si, a més, hi afegiu el blau pur i inesgotable del mar, la verdor de la màquia mediterrània —amb matisos d'altres colors de plantes i arbustos diversos—, l'encant dels bosquets de pi blanc que s'han instal·lat en els llavis dels penya-segats —a soplug dels quals reposen miradors que fan de guaita, i seients per fer-hi sospirs de sorpresa i admiració—, la lluïssor dels campets d'olivers de la plana, les terrasses florides d'ametllers (al febrer!), la verdor intensa de les gruixudes fulles dels garrofers, i la pau que hi regna, teniu garantit el gaudi del cos i el repòs íntim de l'ànima.

Cada pas, cada alenada, cada clucada d'ulls, són una nova sorpresa. Mar, mar i encara més mar! I sempre el mar de blaus inèdits, que us amaren la sang de dolça salabror: una passejada d'autèntica i frenètica bellesa, vora les aigües límpides d'un mar amorós!

I les platges. Ai, les platges! Si us en fessin escollir una, seria difícil de decidir-vos-hi, perquè n'hi ha de tota mena: de grans i de petites, de boniques i encara de més formoses, de blaves i

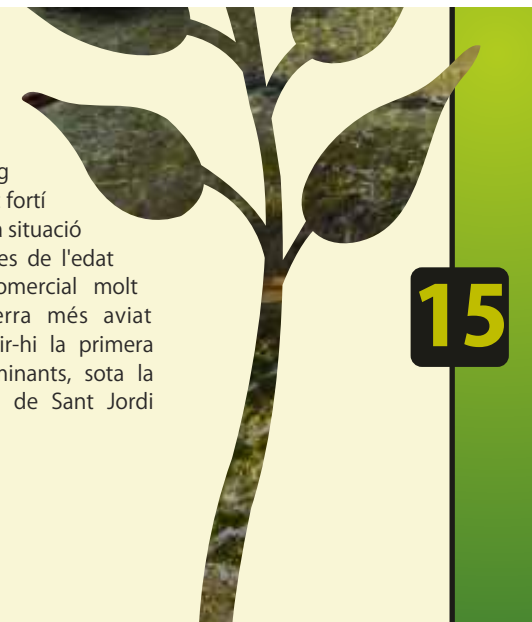

de blavíssimes, de sorra i de codolets, de petxinetes i de cargolets de Sant Llúcia... Platges i cales idíl·liques, que alberguen, en condicions naturals, endemismes ibèrics en perill d'extinció: el samaruc i el fartet. I més platges!: de sorres planeres i fines, tovenques com la molsa, amorosides com les plomes de les aus.

I des de la testa dels airosos penya-segats, niu i talaia de la merla blava, el paisatge que ofereix la Mediterrània impressiona. El blau encisador d'aquest mar trencadís abasta l'horitzó, i les sentors del llentiscle, del romaní, del bruc d'hivern, del ginebre, del fonoll marí..., us acompanyen tothora. Des d'aquests humils cims, observareu, en la llunyania, la serra de Vandellòs i Tivissa, amb la roca de Migdia, la Mamella Alta i el Pa Gros, punts de referència i guiatge per als nostres avantpassats mariners.

I al final, el castell de Sant Jordi, sentinella fidel de la immensitat del blau celeste de la Mediterrània, per on han navegat pobles i civilitzacions al llarg del temps i la història. Aquest antic fortí militar data del 1700, i ocupava una situació estratègica privilegiada, perquè des de l'edat romana hi passava una ruta comercial molt important. Aquesta era una terra més aviat desèrtica, i es decidí de construir-hi la primera fortificació per a refugi dels caminants, sota la custòdia de l'orde dels templers de Sant Jordi d'Alfama.

15

La serra de Llaberia

El poble de Llaberia, a redós de l'escalfor de la muntanya, com un petit bressol, hi apareix tan bon punt comencen a escalfar els primers raigs de sol, entre bosquets ocupats per les simfonies de desenes de moixons. I abans d'endinsar-vos per les senderoles que us han de guiar fins als cimals de la serra que l'aixopluga, cal que us amareu dels dolços silencis que voleien pels seus bells carrers, governats per cases curials. El temps i l'espai es transformen a l'interior d'aquest reialme, i, per uns instants, percebreu que els aires que hi corren no pertanyen a aquesta vida mundana.

I la bella història de la passejada de què us hem començat a parlar continua al peu del collet dels Colivassos, tot seguint la mirada atenta del Mont-redon, la Creu de Llaberia i la Miranda de Llaberia: els tres poderosos cims, el príncep i les dues princeses que custodien, des de les altures, la pau i la bonhomia del regne de Llaberia.

El sender s'assossega entre paratges oberts i distesos, i el racó de la Dòvia s'obre pas entre un congost, profund, més o menys estret, que a poc a poc cedeix el pas a una vall immensa, el rostre de la qual s'allargassa fins als llavis de Pradpí, en terres de la comarca del Baix Camp.

La serra del Montsià

La serra del Montsià, que quasi besa la Mediterrània durant els seus 20 quilòmetres de llargària, configura un conglomerat muntanyenc calcari, bellíssim, al sud de les Terres de l'Ebre, i s'estén des de l'Ebre fins al Sénia.

El camí de l'Astor, el camí de la Torreta, l'itinerari de les Fonts i els Cocons, l'itinerari dels Poblat de l'Edat de Ferro, l'Àrea Interpretativa del Barranc del Mas de Comú, l'itinerari del Corral Nou a Mata-redona i de l'Àrea Interpretativa de la Serreta de Freginals són tot un seguit d'excursions que us mostraran els tresors de la serra del Montsià, espai protegit i beneït per la dolça remor de la frenesia de la Mediterrània.

Un dels passejos més emblemàtics és el que duu a la mítica Foradada. El camí de Mata-redona us conduirà fins a l'àrea de lleure de la Mundana i a l'esplanada del cocó de Jordi. I ara, cap a la font del Burgar, per l'antic camí, amplíssim, que servia per transportar la calç dels forns que anireu trobant, els troncs dels arbres que talaven per a la construcció de vaixells, el carbó que s'hi feia...

A mesura que aneu ascendint, pel costat del barranc de la Font, fixeu-vos en la ufanosa massa boscosa, en què predomina la carrasca. I és que un carrascar no és només un bosc de carrasques, sinó una comunitat formada per tot un conjunt d'espècies que comparteixen el mateix espai, en diferents estrats: marfulls i arboços sobresurten entre el coscoll i els aladerns; els fruits de l'arboç, vermells com una albada ardent, carnosos i temptadors, a la tardor pinten aquests paratges d'or i de foc; el llentiscle fecunda milers de baies, que serviran d'aliment per a

16

La presència de vegetació baixa i esparsa, i un terreny rocallós, us voldran fer creure que camineu per una natura assedegada; però la fidelitat de l'aigua, que besa aquests il·lustres paratges des del principi dels temps, es fa realitat sovint! Us saludaran la font del Bonic, la font de Mont-redon i la font de l'Àliga, que saben saciar, amorosidament, la set de la gola dels caminants.

I des de la cúspide del Mont-redon, de forma curiosament volcànica, prendreu possessió dels camins aeris i atalaiareu meravelloses vistes panoràmiques que s'estenen fins més enllà del poder dels vostres ulls. Cap a ponent, el Montalt i la mola del Perelló o del Capcir, que fan de perllongament de la serra de Llaberia; encara més allunyada, la serra de Tivissa...; i allà delà, en els confins de l'horitzó, el rei de reis de les comarques ebrenques, el massís del Port. De cua d'ull, mirant cap a la blava i exquisida Mediterrània, la serra del Perelló o del Mestral, el blau captivador del cap de Salou...; i terra endins, quasi a tocar, el Cavall Bernat, una colossal agulla pètria, que s'alça com un fal·lus seductor, amb la gosadia de prenyar el sostre del món.

I si encara no esteu convençuts de la grandesa d'aquests

paisatges riberencs, caldrà que conqueriu els serralls de la Creu i la Miranda de Llaberia. Fiteu l'esguard cap a sol sortint! Tots els aiguavessants que fugen dels llargs crestalls per on passeu s'empolainen amb els verds olivacis dels pins i els verds llampants dels aurons (de grocs torrats i aurífics a la tardor), i s'aboquen, vertiginosament, cap a la ufana fondalada. L'esplendor d'aquesta esllavissada de verds s'aplega al voltant de Colldejou (Baix Camp), poble situat en el cor de la vall.

Heus aquí una terra catalana, propera i amable, en què les excel·lents escenes paisatgístiques brollen a dolls. Animeu-vos a assaborir-la! Els vostres sospirs d'admiració quedaran gravats en les pàgines del temps que escriuen els aires de Llaberia.

infinitat d'animalons; el corner, el galzeran, l'esparreguera, la viola boscana...; i tot un conjunt de plantes enfiladisses que lliguen les plantes d'un estrat amb les dels altres. I els bells i fidels sentinelles, des de temps immemorials: aurons i teixos!

A la font del Llop, si us poseu davall de la balma de l'esquerra i mireu cap enfora, la part del sostre que sobresurt més és el cap d'un llop, en plena natura vivent!

Seguint per aquesta mena de corredor formidable que aixopluga el carrascar, sereu a l'Àrea Interpretativa del Bosc del Burgar, que us permetrà d'esplaiar-vos a l'emparrat de carrasques centenàries. La font del Burgar us espera a l'altra banda: nou piques, fetes a mà, a cops de metall i d'esllavissades de suor, recullen l'aigua que regala el ventre de la natura d'aquesta contrada.

Diversos plafons informatius us parlaran de la història d'aquests paratges, de les bestioles que hi pul·lulen i d'altres ja extingides, com el llop i el cervol; dels camins que travessaven aquestes serralades i que comunicaven els masos i els pobles...

Tot i que els elements corrosius del temps hi han fet estralls, el mas de

Mata-redona conserva una dignitat encara no marcida; una visible elegància, de la majestuositat d'aquella construcció règia que, temps enrere, havia tingut: el pou, reconstruït; les planes de cultiu, els noguers, els cirerers, les pereres..., encara hi són.

El sender s'enfila cap al cim de la serralada. El paisatge canvia. El bosc, abans ufanós i divers, ara esdevé una planúria uniforme de coscoll, amb algunes velles terrasses de cultiu, on, a la primavera, podreu admirar diverses espècies d'orquídies.

I al final, la Foradada, l'ull del ciclop que traspasa la muntanya de part a part, us regalarà paisatges delitosos, comandats per la punta de la Banyà. Si us traslladeu uns 50 metres cap als cims planers de l'esquerra, gaudireu d'una altra bonica panoràmica: el barranc de Fredes, la cova del Floro, el Castellet, el barranc dels Coloms...; i en la llunyania, els pobles del Delta; les basses, al bell mig dels fecunds arrossars; la blava vastitud del mar: un marc incomparable d'esplendor!

17

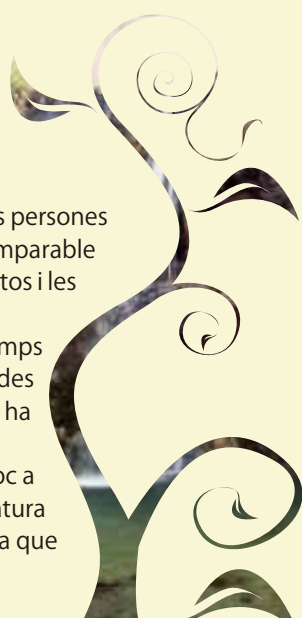
Les Olles

Sou a la Terra Alta, bressol de múltiples civilitzacions, un dels pocs llocs en què la natura i les persones han sabut crear-hi un paradís idíl·lic i una espectacular diversitat paisatgística. Un marc incomparable de formosor espontània, on l'olivera i la vinya, els boscos i les muntanyes, els rius, els congostos i les roques altives conviuen en harmonia.

A mitja distància entre Horta de Sant Joan i Bot, pel camí vell que les comunica des de temps remots, la vall del riu de la Canaleta s'eixampla i les aigües diàfanes que han nascut, serralades amunt, de les entranyes del massís del Port curullen tolls pregons, el llit roquer dels quals ha estat cisellat, a través dels segles, per les llengües esmolades d'un corrent inesgotable.

El torrent, ple de vida, sacia les Olles, l'aigua de les quals remoreja plàcidament, i vessa, a poc a poc, d'una bassa a una altra, i a una altra..., fins que totes queden satisfetes. I, un cop més, la natura ha fet un altre miracle, que deixa bocabadat el visitant més exigent, per molta set de natura que tingui!

18

El cim de la Picossa

A l'altura de l'Hospital Comarcal de Móra d'Ebre, a l'altra banda de la carretera, en una paret, a l'esquerra del camí asfaltat, el senyal de "Sant Jeroni" us guiarà fins a les ermites de Santa Madrona i Sant Jeroni.

Durant els 7 quilòmetres que dura el viatge, el paisatge, que s'eixampla aires amunt, fins a les envistes del cim de la Picossa, pinta de colors fruitosos una vànova vasta i ufana.

Des de les ermites glorioses, acompanyades per les flaires de les capçades gegantines dels xiprers centenaris, s'escapen senders diversos; i tot i que cadascun d'ells passeja per paratges diferents, tenen un element comú: tots s'enlairen fins al capdamunt de la Picossa, la princesa muntanyenca més estimada de les muntanyes de Móra d'Ebre, capital de la Ribera d'Ebre.

El cim està culminat, per una banda, per una fita o piló geodèsic, i per l'altra, per l'Estel, esculpit en ferro, que els Amics de Sant Jeroni van pujar-hi, a coll, el 1988, com a acte de devoció a la Verge Maria. Amb el temps, s'ha identificat amb la Picossa, amb un símbol, també, muntanyenc.

I de les altures estant, en un dia de claror generosa, de nord a sud, podríeu albirar un paradís de planúries afruitades, ensinistrat pel savi mestratge de l'Ebre, aixoplugat per altres serres corteses, i dignificat pels pobles que hi habiten.

La Picossa, discreta muntanya (en altura, no pas en bellesa!), que s'esmuny terres enllà de la cubeta de Móra, en certa mesura

desconeguda per a les petjades de les dones i els homes ebrenca, us convida a passejar pels seus boscos intimistes; a alenar, suaument, al ritme de les boires que la xopen; a escodriñar coves fantosiques i avencs mítics; a palpar, a flor de pell, l'exquisitat d'uns paisatges que porten la pinzellada inesborrable de l'Ebre. Escoltareu el silenci de boscúries encara verges, trencat només pel cant de les mallerengues i els picots; a assaborir les aromes subtils de les orquídiess.

19

La Reserva Natural de Sebes i Meandre de Flix

Tot i que el meandre de Riba-roja d'Ebre no està inclòs en aquest espai, em plau de parlar-vos-en per la singular bellesa que mostra al bell mig de la vall. Aigües avall, de seguida hi apareixen, com dos miralls encisadors, les illes fluvials, on els oms, els xops i els àlbers creixen vigorosos.

La presa de Flix frena el riu i l'embassa. I el marge esquerre s'engalana amb plomalls enrossits: teniu al davant un dels canyissars més extensos de Catalunya. Aquí, l'il·lustre bosc de ribera està quasi intacte, i per sobre seu hi passegen les arpelles i les cigonyes, que us oferiran hàbils vols aeris.

A vista d'ocell, des del poblat ibèric, l'Ebre, ample i feliç, navega amb calma excessiva. Sebes s'eixampla ufanosament per les ribes, i s'hi observa una bona part del paisatge originari, en què els olivers

20

centenaris i els aiguamolls han après a conviure en harmonia. I en el cor de la fondalada d'aquest oasi per a les aus, refugi de biodiversitat, el Mas del Director, centre d'informació i d'educació ambiental, us obrirà les portes també del Centre d'Interpretació del Camí de Sirga: us captivarà l'ànima! I us mostrarà la resta de l'itinerari: llargues passerres de fusta ara us guiaran pel canyissar fins a aguait per observar-hi aus, ara us endinsaran fins als racons més amagats del bosc de ribera, tal vegada en companyia dels dòcils cavalls de la Camarga. I, finalment, l'àrea d'equipaments del Mas de les Cigonyes, per sobre del qual s'ha instal·lat un observatori per contemplar aquests ocells magnífics.

Salvada la presa, fora de l'embassament, l'aigua que s'escola fins a l'Ebre és tan poca que sembla un riu escanyolit. Això no obstant, el meandre de Flix, que corre com un cargol mandrós, lluita per conservar-hi una identitat pròpia, amb un ecosistema més aviat pobre en aigua, però amb vegetació i fauna característiques, que el fan singular. El castell, sentinella de formosa estampa, des del capdamunt del turó guaita aquest paradís, amb dos ambients insignes, tan contraposats per la manca i l'abundància d'aigua.

I aquella muntanya d'humil fesomia, ara, ja de prop, es transforma en moles immenses, clivellades per colls i barrancs, on la forest, ufanosa i diversa, s'eixampla fins als peus de la vall, quasi a frec de les cases de la vila; i les altives parets dels penya-segats, amb abrics oberts a la roca, s'enlairen ben amunt, tortuosament, grimpant cap als núvols. Les pinedes, els carrascars, els minsos bosquets de roure de fulla petita; els grèvols, aïllats a capritx; alguns grups d'aurons esparsos, i tota una munió d'arbustos i flors que endolceixen el sotabosc, vesteixen de gala els aiguavessants que miren cap a la vall.

Les atractives caminades que ofereixen les senderes que hi pul·lulen us conviden a fer-hi passejades, a l'abast dels gustos més exquisits: el camí de la Llana, que a trams llueix l'empedrat original, molt transitat en el passat; el passeig pels Borjos, un dels espais més insignes de Tivissa, que us conduirà fins a les planúries més altes, al capdamunt dels cims de les moles; la Ruta de les Pintures Rupestres, situades en el paratge de Font Vilella; i el Camí dels Arriers o del Peix, que discorre per zones importants per practicar-hi l'escalada (Roca Verdura, el Morral i Sant Blai), i que és la via que utilitzaven les dones i els homes de l'Ametlla de Mar per pujar-hi a vendre el peix, són algunes de les

propostes que us inspiren els senders d'aquesta serra.

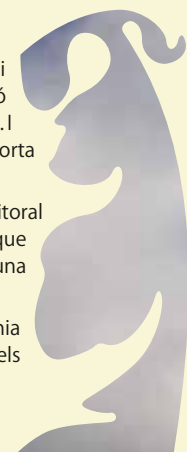
A peu, en bicicleta o arrapats a les parets vertiginoses d'aquesta muntanya meravellosa, que s'enlaïra amb orgullosa dignitat, gaudireu de boscatges luxosament vestits, atalaiareu altres formoses serres de viatge veïnes (Cardó, Montsant, Pàndols, Cavalls...); mentrestant, a cau d'orella, la suau remor del vent que bufa per les altures us parlarà de topònims que donen nom a llegendes de bruixes: "Temps era temps, la bruixa Missamaroi tenia segrestada, en una cova llòbrega del morral de Penya-roja, Missamandell, una princesa jove i verge..."; trescareu per paratges en què el cucut i el picot verd, a la primavera, us delitaran amb cants amorosos; clissareu la llera de l'Ebre, que llisca harmoniosament pel cor de la llenca de terra que allesta; i fins i tot, des d'alguna punta cortesa, albirareu la Mediterrània.

Les muntanyes de Tivissa

De camí cap a Tivissa, a curta distància d'aquesta noble vila, tot seguint l'empremta de les petjades dels ibers, des de la terrassa i mirador del Castellet de Banyoles, a més de satisfer la vostra fascinació per la trobada amb els vestigis d'aquesta civilització perduda en el temps, abocareu la mirada sobre la vall de l'Ebre, la formosa de la qual us farà saber que sou en terres de contrastos. I la força alimentosa del riu la copsareu en la ufanor del gentil bosc de ribera, en la multitud de colors que esclaten al bell mig de l'horta riberenca, el pa i la mel d'aquesta terra.

Si teniu la gentilesa de visitar la serra de Tivissa, a la Ribera d'Ebre, una mena de serpent elegant que cavalca per la Serralada Prelitoral Catalana, us asseguro que gaudireu de bosquíries envejables, us endinsareu per paisatges que mai hauríeu pogut sospitar que existissin, i passejareu per moles i cingleres que us regalaran vistes panoràmiques que han estat pintades pels dits capritxosos d'una natura que fins ara desconeixíeu.

Aquesta serra, protegida, en gran part, per la figura del PEIN de les Muntanyes de Tivissa-Vandellòs, tot i que des de la llunyania emana una humil i fràgil aparença, guarda insospitables tresors paisatgístics que esperen, amb delitosa paciència, que els descobriu.

Lo Tormo

La serra del Tormo, tot i que no arriba a una altura considerable, mostra, amb una certa timidesa juvenil, encants i privilegis que altres muntanyes més altives no tenen. I la Torre de l'Espanyol, poble de la Ribera d'Ebre, que es desperta a l'alba als seus peus, se'n beneficia, del seu encís. I assumeix la fesomia d'un poble tranquil, d'aparença muntanyenca, que rep, també, les influències capritxoses de l'Ebre.

El camí que mena cap al Tormo s'enlaira, al principi, amb suavitat, entre verds campets d'oli vers i ametllers, i algun terròs destinat per al cultiu de farratges.

S'acaba el camí, i de seguida hi apareix el sender (sempre ben retolat), que ja de bon començament fa algunes cabrioles, entremig de la vegetació espessa, en què l'abundor del marfull i de l'arboç dibuixa autèntics passadissos laberíntics.

22

Tot seguit, el paisatge canvia i el bosc de pi blanc, fidel a la terra baixa mediterrània, hi apareix de tant en tant.

Al capdamunt del crestall, el Tormo exhibeix una gepa rocallosa majestuosa, que s'enlaira, orgullosa, per sobre de la vall de l'Ebre, i de terres de comarques enllà.

I aquest talaier, de rostre jovençà serè, fita la mirada sobre una terra fruitosa, que les aigües de l'Ebre adoben i assaonen fins a la sacietat. I la natura li concedeix el privilegi de ser l'únic guardià que guaita la llum, el tràfec i el son de tots els pobles de la comarca de la Ribera d'Ebre que s'hi han instal·lat en el transcurs de la història de les cultures i les civilitzacions, a l'esquerra i la dreta del nostre estimat riu: uns, a les ribes mateixes, seguint els rampells atzarosos de la llera; uns altres, una mica terra endins; i els tercers, a muntanya, sans i estalvis de les embranzides del *flumen Iberus* (l'Ebre, a l'antiguitat).

El preu que heu de pagar per visitar els paratges de la serra del Tormo és ben barat: a tot estirar, unes minses gotes de suor. La recompensa, la millor i més meravellosa lliçó de geografia que mai us havien ensenyat de la Ribera d'Ebre. Una lliçó magistral, sota la influència de la poesia que els boscos i serralades traspuen, i el savi mestratge de l'Ebre.

Altres espais naturals de les Terres de l'Ebre

Les Terres de l'Ebre són un paradís, en què els miracles paisatgístics brollen, pertot arreu, fins i tot en la plenitud dels crepuscles! Tot és possible en aquest santuari, les bel·leses del qual neixen a la Mediterrània, xopen el Delta, naveguen per l'Ebre, recorren ciutats i pobles eixerits, s'endinsen pels barrancs i les planes, i s'enliren fins a les airoses muntanyes, quasi a frec dels núvols plujosos.

Amb aquestes paraules vull enlaira altres espais naturals de les Terres de l'Ebre, les meravelloses virtuts naturals dels quals no hem pogut incloure en aquesta guia.

L'insigne reconeixement és per al barranc de les Santes Creus (el Perelló i l'Ametlla de Mar), els secans del Montsià (Godall, Mas de Barberans, Ulldecona i la Sénia), el Tossal d'Almatret i Riba-roja (Riba-roja, Vilalba dels Arcs, la Fatarella i la Pobla de Massaluca) i els barrancs de Lloret, Sant Antoni i la Galera (Roquetes, Tortosa, la Galera i Mas de Barberans).

Que els seus noms es quedin ben gravats en la memòria dels vostres peus, i en la il·lusió del vostre esperit aventurer.

Informació i acollida de visitants

Ecomuseu Centre d'Informació

C. Doctor Martí Buera, 22
43580 DELTEBRE
Tel. + 34 977 489 679
Fax + 34 977 481 597
pndeltaebre.dmah@gencat.cat
www.gencat.cat/parcs

Centre d'Informació de la Casa de Fusta

Partida de la Cuixota, s/n
43870 EL POBLE NOU DEL DELTA (AMPOSTA)
Tel. + 34 977 261 022
Fax + 34 977 261 561
pndeltaebre.dmah@gencat.cat
www.gencat.cat/parcs

Reserva Natural de Sebes i Meandre de Flix

Centre d'Informació i Interpretació "Mas del Director"
Camí de Sebes, s/n
43750 FLIX
Tel. + 34 977 265 112
Fax + 34 977 265 112
freixe@gmail.com
www.reservanaturalsebes.org

Centre d'Interpretació de la Serra de Godall

C. Joan Tomàs, 7
43516 GODALL
Tel. +34 977 738 324
turismegodall@gmail.com
www.godall.cat

Centre d'Informació del Parc Natural al Baix Ebre

Av. Val de Zafán, s/n
43520 ROQUETES
Tel. + 34 977 500 845
Fax + 34 977 580 873
centre.info_pnpbe.dmah@gencat.cat
www.gencat.cat/parcs

Centre d'Informació del Parc Natural al Montsià

Pg. de la Clotada, 23-25
43560 LA SÈNIA
Tel. + 34 977 576 156
Fax + 34 977 575 054
centre.info_pnpmo.dmah@gencat.cat
www.gencat.cat/parcs

Ecomuseu dels Ports

C. Picasso, 18
43596 HORTA DE SANT JOAN
Tel. + 34 977 435 686
Fax + 34 977 435 686
ecomuseu@elsports.org
www.elsports.org

Moli de l'Oli d'Arnes

C. Aragó, 2
43597 ARNES
Tel. + 34 977 435 728
elmoli.arnes@gmail.com

Centre d'Interpretació de la Serra de Montsià

Pla de Corany, 15-17
43558 FREGINALS
Tel. +34 977 702 954
info@museumontsia.org
www.museumontsia.org

Recomanacions per visitar un espai natural protegit

- Abans de visitar els espais naturals, és recomanable que us n'informeu als centres d'informació, on us indicaran com podeu gaudir de l'espai i, alhora, col·laborar en la seva preservació.
- Recordeu que el senderisme és la millor manera de conèixer el patrimoni dels espais naturals. Procureu seguir els camins i senders marcats. Respecteu la propietat privada. No passeu per damunt dels camps de conreu ni malmeteu els cultius.
- Cal que respecteu la flora, la fauna i els seus hàbitats. Gaudiu-ne observant-la.
- Endueu-vos les deixalles i dipositeu-les als contenidors adients. No embruteu el paisatge.
- L'acampada només és permesa en els càmpings establerts o en els terrenys d'acampada previstos.
- Tingueu molta cura de no fer-hi foc. Un descuit pot destruir allò que la natura ha trigat centenars d'anys a crear.
- Eviteu fer sorolls innecessaris que puguin destorbar la tranquil·litat dels espais i afectar la fauna salvatge.
- Tingueu present que en tot moment heu d'atendre les indicacions dels agents rurals i del personal dels parcs i paratges naturals.

Edita: Patronat de Turisme de la Diputació de Tarragona
Textos: Vicent Pellicer Ollés
Fotografia: Vicent Pellicer Ollés
Disseny gràfic: optim.gr
Impressió: Serra Indústria Gràfica SL
Dipòsit legal: T-1303-2010